

Jaunais pagaidu aizsardzības regulējums. Vai un kas par to jāzina komersantam?

Jānis Jurkāns, ZAC “CersJurkāns” partneris, zvērināts advokāts

Aija Tuvikene, ZAC “CersJurkāns” zvērināta advokāta palīdzē

Lielākā daļa komersantu ir dzirdējuši un atsevišķos gadījumos savā pieredzē arī saskārušies ar tiesvedības laikā piemērojamu tiesiskās aizsardzības līdzekli – prasības nodrošinājumu civilprocesā.

Prasības nodrošinājums visbiežāk komersantiem ir pazīstams tā *klasiskajā* izpratnē kā naudas, kapitāla daļu, nekustamā īpašuma vai citas mantas apķīlāšana vai aizliegums veikt noteiktas darbības tiesvedībās par parāda piedziņu.

Savukārt tiesību aizsardzības līdzeklis „pagaidu aizsardzība” bija pazīstams vien retajam, kas skaidrojams ar to, ka tā piemērošana līdz šim bija iespējama tikai noteiktu kategoriju lietās.

Kopš 2021. gada 20. aprīļa attiecībā uz pagaidu aizsardzību Civilprocesa likumā (CPL) ir izdarīti būtiski grozījumi, ievērojami paplašinot tās piemērošanas iespējas. Proti, tagad šis tiesību aizsardzības līdzeklis ir piemērojams teju jebkuras kategorijas lietās.

Juristu vidē nav šaubu – šie grozījumi bija nepieciešami. Latvija bija faktiski vienīgā Eiropas Savienības dalībvalsts bez visaptveroša pagaidu aizsardzības regulējuma civiltiesiskajos strīdos, un rezultātā prasītājam bieži vien atlika tikai cerēt, ka pēc tam, kad lietas izskatīšana būs pabeigta visās trijās tiesu instancēs, viņa tiesību aizskārums novēršana vēl būs iespējama un aktuāla.

Ņemot vērā minēto, aplūkosim, kādas iespējas uzņēmējiem tiesvedībā sniedz jaunais regulējums, vienlaikus vēršot uzmanību uz riskiem, kas saistīti ar tā piemērošanu.

Grozījumu nepieciešamība un būtība

Atbilstoši CPL līdzšinējam regulējumam pagaidu aizsardzību bija iespējams piemērot tikai noteiktu kategoriju lietās:

- par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un aizsardzību;
- par komercnoslēpuma aizsardzību;
- par kapitālsabiedrību dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem;
- juridiskās personas maksātnespējas lietās;
- pagaidu aizsardzības lietās pret vardarbību;
- lietās, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām.

No 2021. gada 20. aprīļa pagaidu aizsardzību būs iespējams lūgt piemērot jebkuras kategorijas civillietā, kurā līdz brīdim, kad stāsies spēkā galīgais nolēmums, ir nepieciešams:

- 1) novērst iespējamo kaitējumu prasītājam, nepieļaut jaunu prasītāja tiesību aizskārums vai tā būtisku palielināšanos vai atkārtošanos;

2) noteikt strīdīgo attiecību pagaidu noregulējumu iespējamo nelabvēlīgo seku novēršanai.

Nemot vērā, ka vairāki ieviestie pagaidu aizsardzības līdzekļi ir analogi jau CPL atrodamajiem prasības nodrošinājuma līdzekļiem (piemēram, atbildētājam piederošas kustamas mantas apķīlāšana, aizliegums atbildētājam veikt noteiktas darbības), personai, kura iepriekš nav saskārusies ar prasības nodrošinājuma piemērošanu, var rasties iespaids, ka minētie grozījumi nebija nepieciešami un savu tiesību efektīvu aizsardzību ir iespējams nodrošināt tikai ar prasības nodrošinājumu.

Lai gan abi tiesību aizsardzības līdzekļi tik tiešām ir radniecīgi un Latvijas tiesu praksē ir atrodami vairāki gadījumi, kuros tiesa piemērojusi tiesību aizsardzības līdzekli, kas definēts kā „prasības nodrošinājums”, bet pēc būtības vairāk atbilst pagaidu aizsardzības institūtam, to piemērošanas pamats un mērķi tomēr ir atšķirīgi.

Proti, prasības nodrošinājums ir piemērojams tikai mantiska rakstura lietās (piemēram, prasība par darījuma atzīšanu par spēkā neesošu, prasība par parāda piedziņu) un ir vērsts uz to, lai nodrošinātu prasītājam labvēlīga sprieduma izpildi. Tas ir – prasības nodrošinājums visbiežāk izpaužas kā liegums atbrīvoties no aktīviem, uz kuriem piedzinējs (prasītājs) varēs vērst piedziņu gadījumā, ja tiesa taisīs tam labvēlīgu spriedumu. Lūdzot piemērot šo prasības nodrošinājuma līdzekli, prasītājam jāpierāda, ka bez nodrošinājuma piemērošanas sprieduma izpilde lietā būs apgrūtināta vai neiespējama.

Savukārt pagaidu aizsardzība tiek piemērota ar mērķi nodrošināt personas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību līdz brīdim, kad spēkā stāsies galīgais nolēmums civillietā. Tas ir, lūdzot piemērot pagaidu aizsardzību, ir iespējams panākt strīda pagaidu risinājumu, negaidot tiesas spriedumu. Šajā gadījumā prasītājam ir pienākums pierādīt, ka bez pagaidu aizsardzības piemērošanas prasītājam tiek nodarīts vai tiks nodarīts būtisks kaitējums.

Tāpat būtiski, ka atšķirībā no prasības nodrošinājuma pagaidu aizsardzība ir piemērojama arī nemantiska rakstura lietās (piemēram, strīdos, kas izriet no intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem, goda un cieņas aizskārums, darba tiesiskajām attiecībām utt.).

Pagaidu aizsardzības izmantošana praksē

Sagatavojot minētos grozījumus, Tieslietu ministrija ir identificējusi galvenokārt šādas civillietu kategorijas, kur pagaidu aizsardzības regulējuma ieviešana tikusi uzskatīta par īpaši nepieciešamu: darba strīdu lietas, datu aizsardzības pārkāpumi, servitūtu lietas¹, goda un cieņas aizskārums lietas, dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu apstrīdēšanas lietas u.c.

Nolūkā atspoguļot to, kā pagaidu aizsardzības piemērošana var kalpot prasītājam, vienlaikus būtiski ietekmējot atbildētāju, autori minēs atsevišķus piemērus.

Piemēram, situācijā, kad strīds izriet no līgumiem par ilgstošām saistībām (elektropiegādes līgums, siltumenerģijas piegādes līgums), tiesa pēc prasītāja motivēta pieteikuma var apvienot divus pagaidu aizsardzības līdzekļus, piemērojot strīda pagaidu noregulējumu un uzliekot atbildētājam pienākumu turpināt sniegt pakalpojumu līdz brīdim, kad stāsies spēkā galīgais nolēmums civillietā. Vienlaikus gan jānorāda, ka šādas nopietnas sekas atbildētājam

¹ Biežāk praksē izpaužas kā strīds par tiesībām izmantot svešu nekustamo īpašumu, lai nodrošinātu piekļuvi savam nekustamajam īpašumam.

tiek radītas tikai gadījumos, kad prasītājs spējis pierādīt nepieciešamību novērst būtisku kaitējumu.

Autoru ieskatā izceļama ir arī jaunā regulējuma iespējamā ietekme uz tiesībām rīkoties ar sev piederošu nekustamo īpašumu, tostarp, realizēt būvprojektus.

Tā, piemēram, autori savā praksē ir saskārušies ar situāciju, kad strīdā par braucamā ceļa servitūta nodibināšanu tiek piemēroti divi prasības nodrošinājuma līdzekļi: 1) aizliegums liegt piekļuvi prasītāja nekustamajam īpašumam; 2) aizliegums realizēt būvprojektu potenciālajā kalpojošajā nekustamajā īpašumā.

Neiedziļinoties diskusijā par to, vai tiesa pirms 2021. gada 20. aprīļa grozījumiem bija tiesīga piemērot šāda satura aizliegumus, autori vērš uzmanību uz sekām, kuras šis aizliegums radīja nekustamā īpašuma īpašniekiem, kuri bija apņēmušies realizēt tobrīd jau saskaņoto būvprojektu. Proti, būvprojekta realizācija tika apturēta teju uz diviem gadiem, tādējādi „iesaldējot” ar to saistītos ieguldījumus, kā arī radot risku, ka būs nepieciešama būvprojekta atkārtota izstrāde un saskaņošana.

To, kādu ietekmi tiesību aizsardzības līdzeklis var radīt būvniecības procesā iesaistītajām pusēm, labi parāda arī pirms pāris gadiem skaļi izskanējušais strīds par Jaunā Rīgas teātra rekonstrukcijas darbiem, kad tiesa piemēroja aizliegumu pasūtītājam slēgt līgumus ar citiem potenciālajiem teātra būvniekiem. Lai gan no publiski pieejamās informācijas var izdarīt secinājumu, ka piemērotais prasības nodrošinājuma līdzeklis tika atcelts vairāku ar konkrēto lietu saistītu iemeslu dēļ, šis gadījums labi ilustrē, cik nopietnas sekas var būt lietā piemērotajam prasības nodrošinājumam vai pagaidu aizsardzības līdzeklim.

Potenciālie riski jeb kam ir jāpievērš uzmanība

Iepriekš minētie piemēri, kā arī pats CPL grozījumu teksts labi parāda, ka, lai gan pagaidu aizsardzības institūta ieviešana ir nozīmīgs solis attiecībā uz efektīvu tiesas aizsardzības nodrošināšanu, tā piemērošanas rezultātā strauji var tikt radītas būtiskas izmaiņas pušu strīdīgajās attiecībās. Tas ir – tā nepamatota piemērošana var nodarīt kaitējumu atbildētājam.

Lai no šādiem gadījumiem izvairītos, likumdevējs ir noteicis kritērijus, kuri tiesai ir jāizvērtē, lemjot par pagaidu aizsardzības piemērošanu. Pagaidu aizsardzību var piemērot, ja ir pamats uzskatīt, ka: 1) prasītāja prasība ir pirmšķietami (*prima facie*) pamatota; 2) prasītāja **tiesības tiek aizskartas** vai līdz nolēmuma spēkā stāšanās brīdim **varētu tikt aizskartas**; 3) pagaidu aizsardzības piemērošana **nepieciešama iespējama būtiska kaitējuma novēršanai**; 4) tās piemērošana ir **samērīga** attiecībā uz pušu tiesiskajām interesēm.

Autoru ieskatā no visiem minētajiem kritērijiem visabstraktākie un vienlaikus vērtēšanai pakļautākie ir divi no tiem: 1) būtiskais kaitējums; 2) samērīgums.

Tā, piemēram, situācijā ar apturēto būvprojektu servitūta lietas izskatīšanas laikā diskutabls ir jautājums, cik samērīgi ir aizliegt īpašniekam gadiem (t.i., visu tiesvedības laiku) rīkoties ar viņam piederošo lietu pēc saviem ieskatiem un vai tiešām šī rīcība var radīt prasītājam būtisku kaitējumu (jebkuru izmaiņu veikšana zemes gabalā nerada piekļuves grūtības).

Savukārt situācijā ar tiesas uzlikto pienākumu turpināt sniegt pakalpojumus līdz brīdim, kad spēkā stāties galīgais nolēmums, var aktualizēties jautājums, vai pakalpojumu sniedzējam šis pienākums nerada nesamērīgu apgrūtinājumu.

No iepriekš minētā izriet, ka iespēja izmantot pagaidu aizsardzību zināmā mērā gan lietas dalībniekiem, gan tiesai uzliek pienākumu uzlabot savstarpējo dialogu. Proti, prasītājam, lūdzot piemērot pagaidu aizsardzību, bet atbildētājam, lūdzot to atcelt, ir jāspēj apkopot pierādījumus, kas tiesai pēc iespējas precīzāk atspoguļo piemērojamā vai piemērotā pagaidu aizsardzības līdzekļa iespējamo ietekmi, tai skaitā, ietekmi uz komercdarbību.

Vienlaikus autori vērš uzmanību uz to, ka CPL ir paredzēti līdzekļi, kas tiesai ļauj neitralizēt pagaidu aizsardzības piemērošanas iespējamās nelabvēlīgās sekas – tiesai ir tiesības uzlikt prasītājam par pienākumu nodrošināt zaudējumus, kurus atbildētājam var radīt piemērotais pagaidu aizsardzības līdzeklis, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā vai iesniedzot tiesā līdzvērtīgu garantiju. Prasītājam pirms pagaidu aizsardzības lūgšanas šāda iespējamība ir jāapzinās un jābūt gatavam *iesaldēt* naudas līdzekļus līdz galīgā nolēmuma saņemšanai². Savukārt attiecībā uz šī raksta autoru ieskatā *bīstamāko* pagaidu aizsardzības līdzekli – pozitīva pienākuma uzlikšana atbildētājam veikt noteiktas darbības, likumdevējs ļauj tiesai precizēt un pārformulēt prasītāja lūgto pagaidu aizsardzības līdzekli, ciktāl tas nepārkāpj CPL principus.

Apkopjot izklāstīto, secināms, ka tas, cik efektīvi un jēgpilni tiks izmantots jaunais regulējums, tiek atstāts pašu tā piemērotāju ziņā. Maz ticams, ka no teju 3000³ potenciālajiem piemērošanas gadījumiem neradīsies situācijas, kurās pagaidu aizsardzības izmantošanas fakts vai veids neradīs diskusijas, kamēr tiks nodibināta vērā ņemama tiesu prakse.

²Atsevišķu lietu kategorijās prasības nodrošinājuma piemērošanas gadījumā depozīta (vismaz 5% no prasījuma summas) iemaksa ir pienākums, kuru iespējams nepildīt, tikai pamatojoties uz tiesas lēmumu.

³ Atbilstoši likumprojekta „Grozījumi Civilprocesa likumā” anotācijā norādītajai informācijai pagaidu aizsardzības institūtu varētu izmantot apmēram 25 % gadījumu lietu, t.i., 2875 lietās gadā.